

ધોરણ : 7

સામાજિક વિજ્ઞાન

પાઠ - 14

સંસાધનોનું જતન અને સંરક્ષણ

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1 નીચે આપેલ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપેલ વિકલ્પોમાંથી સાચો
વિકલ્પ શોધી લખો.

(1) સંસાધનોને મુખ્ય કેટલાં જીથોમાં વહેંચવામાં આવે છે ?

- (A)** બે
- (B)** ત્રણ
- (C)** ચાર
- (D)** પાંચ

(2) નીચેનામાંથી કયાં સિંચાઈનાં માધ્યમો છે ?

- (A) ફુવા
- (B) નહેર
- (C) તળાવ
- (D) તમામ

(3) ભારતમાં સૌથી વધુ જંગલો ક્યાં જોવા મળે છે ?

(A) ગુજરાત

(B) અસમ

(C) અંદમાન-નિકોબાર

(D) હરિયાણા

(4) નીચેનામાંથી કયું પક્ષી કચ્છના રણમાં જોવા મળે છે ?

(A) શાહમૃગ

(B) સુરખાબ

(C) સ્નો પાર્ટરીચ

(D) પેરિવન

(5) લદખમાં કયું વિરિષ પ્રાણી જોવા મળે છે ?

(A) યાક

(B) ધૂડઘર

(C) શિયાળ

(D) ગાય

પ્રશ્ન : 2 એક વાક્યમાં ઉત્તર આપો.

(1) સહારાના લોકો શાની ઘેતી કરે છે ?

➤ સહરાના લોકો ખજૂર અને ધઉંની ઘેતી કરે છે.

(2) ખડકોના નાના-મોટા ટુકડા, કંકરા, માટીની રજથી બનેલું પૃથ્વીનું
પડ કયા નામે ઓળખાય છે ?

➤ ખડકોના નાના-મોટા ટુકડા, કંકરા, માટીની રજથી બનેલું પૃથ્વીનું
પડ 'રેગોલીથ' નામે ઓળખાય છે?

(3) પાણીનો મુખ્ય સોત કયો છે ?

➤ પાણીનો મુખ્ય સોત વરસાદ છે.

(4) ગુજરાતની નદીઓમાં જોવા મળતું કર્યું પ્રાણી લુખ્ત થવાને
આરે છે ?

➤ ગુજરાતની નદીઓમાં જોવા મળતું જળ બિલાડી નામનું
પ્રાણી લુખ્ત થવાને આરે છે.

(5) ભારતનો કયો પ્રદેશ 'નાના તિબેટ' તરીકે ઓળખાય છે ?

➤ ભારતનો લદાખના ઠંડા રણનો પ્રદેશ 'નાના તિબેટ' તરીકે ઓળખાય છે.

પ્રશ્ન : 3(અ) ટ્રંક નોંધ લખો.

(1) કચ્છનું રણ

➤ ગુજરાત રાજ્યની ઉત્તર-પશ્ચિમ સરહદે કચ્છનું રણ આવેલું છે.
કચ્છના રણની ઉત્તર અને પૂર્વમાં પાકિસ્તાન દેશ અને રાજસ્થાન
રાજ્ય આવે છે. તેના બે ભાગ પડે છે: નાનું અને મોટું રણ.
ગુજરાતના કચ્છ જિલ્લામાં આવેલ આ રણ થરના રણનો એક
ભાગ છે. અહીંસે સકેદ રણ પણ આવેલું છે. અહીંની આબોહવા
ગરમ અને સૂકી છે.

- કચ્છના રણમાં 'બજી વિસ્તાર આવેલો છે. અહીં વિવિધ પ્રકારનાં ઘાસ અને કાંટાળા ઝંખરાઓ જોવા મળે છે. કચ્છના રણને આગળ વધતું અટકાવવા ગાંડા બાવળ નાં વૃક્ષો વાવવામાં આવ્યાં છે.
- કચ્છના મોટા રણમાં સુરખાબ (ફ્લેમિંગ) જોવા મળે છે. આ ઉપરાંત લાવરી, ધોરાડ, કુંજ, સારસ વગેરે અન્ય પક્ષીઓ જોવા મળે છે. ધોરાડ પક્ષી લુખ્ત થવાને આરે છે.

➤ કચ્છનું લોકજીવન વૈવિધ્યસભર છે. અહીંના લોકો ઘેરાં-બકરાં, ગાય-લેંસ, ઉંટ, ગઘડા જેવાં પ્રાણીઓનો ઉછેર કરે છે. દરિયાનિનારાના વિસ્તારમાં લોકો વહાણવણું, માણીમારી અને ઝીંગા પકડવાના વ્યવસાયમાંથી રોજગારી મેળવે છે. કચ્છના કેટલાક લોકો વિશિષ્ટ પ્રકારની ભરતગુંથણ અને હસ્તકલાના વ્યવસાયમાં જોડાયેલા છે.

(2) જળ-સંસાધનની જગતવણી

- (1) જળ-સંસાધનની જગતવણી માટે તેનો વિવેકપૂર્વકનો ઉપયોગ સૌથી પહેલી જરૂરિયાત છે.
- (2) બીજુ જરૂર છે જળની જળસંચયની.
- (3) ભૂમિગત જળના સ્તરને ઉપર લાવવાના પ્રયાસો કરવા.
- (4) નદીઓના પાણીને રોકીને જળ સંચયન કરવું. આ માટે નદીઓ પર બંધ બાંધવા.

- (5) વરસાદના પાણીને રોકી તેને એકઠું કરવું. આ માટે શોષકુવા બનાવવા તેમજ ઘેત તલાવડીઓ બનાવવી. નાની નદીઓ પર બંધારા બાંધવા.
- (6) લોકોમાં જગૃતિ લાવી, જળ સંશોધનની જગતવણી માટે લોકભાગીદારી વધારવી.

(3) ભૂમિ-સંસાધન

➤ સામાન્ય રીતે ભૂ-સપાટીનું ઉપલું પડ જેમાં વનસ્પતિ ગોળે છે તને આપણે જમીન કહીએ છીએ. જમીન પૃથ્વીના પોપડા પરના અનેકવિધ કણોથી બનેલું એક પાતળું પડ હોય છે. ખડકોના નાના-મોટા ટુકડા, કંકરા, માટીનીરજ કે જે અજૈવિક છે તને રેગોલિથ કહે છે.

- જમીનનું ધોવાણ ગતિશીલ પાણી કે હવા દ્વારા થાય છે. જમીનના ઉપલા કણોનું ઝડપથી કુદરતી બળો દ્વારા અન્યત્ર સ્થળાંતરણ થઈ જવું તને જમીનનું ધોવાણ કહે છે. આવું થવાથી જમીન એતીની ઉપજમાં ઘટાડો થાય છે. તને અટકાવવું જોઈએ.
- જમીનનું ધોવાણ અટકાવવા માટે પડતર જમીનોમાં વૃક્ષોનું વાવેતર કરવું જોઈએ. જ્યાં ફોળાવવાળી જમીન છે. ત્યાં પગાથિયાં પદ્ધતિથી એતી કરવી જોઈએ. આડબંધ બાંધવા જોઈએ. જમીન પર ચરાણ પ્રવૃત્તિઓને નિયંત્રણમાં લેવી જોઈએ.

(4) લદાખનું રણ

➢ ભારતની ઉત્તરે લદાખનો કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ આવેલો છે. લદાખ એ ભારતનું ઠંડું રણ છે. જેની ઉત્તરે કારાકોરમ પર્વતશ્રેણી અને દક્ષિણે જસ્કર પર્વતશ્રેણી આવેલી છે. આ ક્ષેત્રની મુખ્ય નદી સિંધુ છે. ઊંચાઈના કારણે અહીં હવા ખૂબ પાતળી છે અને આબોહવા ઠંડી અને શુષ્ણ છે. અહીં ઉનાળામાં દિવસનું તાપમાન 0° સે થી ઉપર અને રાત્રે તાપમાન -30° સે થી પણ નીચે ઉત્તરી શકે છે. અહીં વરસાદનું પ્રમાણ પણ ખૂબ ઓછું રહે છે.

(5) વન્યજીવ સંરક્ષણ

- સદીઓથી વન્યજીવોના સંરક્ષણ માટે કાયદા થતા આવ્યા છે. સમ્ભાટ અશોકે વન્યજીવના રક્ષણ માટેના કાયદા કરાવ્યાની નોંધ ઇતિહાસમાંથી મળે છે. આજે પણ તે માટેના કાયદા છે.
- વન્યજીવો પર થતા અત્યાચાર અને શિકાર-પ્રવૃત્તિને અટકાવવા કાઢ અમલ કરવો.
- જંગલના વન્યજીવોની ગણાતરી સમયાંતરે કરવી જોઈએ.
- જંગલ વન્યજીવોને કુદરતી સંરક્ષણ પૂરું પાડે છે તેથી જંગલોનો વિનાશ થતો અટકાવવો જોઈએ.

- લોકોને વન્યજીવોનું મહત્ત્વ સમજાવી વન્યજીવ સંરક્ષણની સમજ આપવી જોઈએ.
- જુંગલમાં લાગતી આગને ડામવા ઝડપથી પ્રથનો કરવા.
- વન્યજીવોને તબીબી સારવાર મળે તેવા પ્રથનો કરવા.
- વન્યજીવો માટે સંરક્ષિત ક્ષેત્રોનો વિકાસ કરવો જોઈએ.
- પ્રચાર-પ્રસાર માધ્યમો દ્વારા જગૃતિ લાવવી જોઈએ.
- વન્યજીવ સંદર્ભે વન્યજીવોની જરૂરિયાતો જેવી કે પાણી, ખોરાક, કુદરતી આવાસ પૂરતા પ્રમાણમાં મળે તેવી વ્યવસ્થા ગોઠવવી જોઈએ.

પ્રશ્ન : 3(બ) મુદ્દાસર ઉત્તર આપો.

(1) સંસાધન એટલે શું ?

➤પૃથ્વી પરથી મળતાં અને માનવીને ઉપયોગમાં આવતા કુદરતી પદાર્થોને સંસાધન કહે છે. હવા, જળ, જમીન, વનસ્પતિ, ખનીજોના સ્વરૂપમાં આપણાને મળેલી કુદરતી બક્ષિસ એટલે કુદરતી સંસાધન. સંસાધનો રાષ્ટ્રીય અર્થતંત્રની કરોડરજુ છે. તે લોક ની શક્તિ અને સમૃદ્ધિના આધારસ્તંભો છે.

➤ સંસાધનોને સામાન્યતઃ બે જીથોમાં વહેંચવામાં આવે છે:
કુદરતી અને માનવનિર્મિત. ભૂમિ, જળ, ખનીજો અને જંગલોનો
કુદરતી સંસાધનોમાં સમાવેશ થાય છે. માનવીઓ સર્જેલા
ઔદ્યોગિક એકમો, સ્મારકો, ચિત્રકળા અને સામાજિક સંસ્થાઓ
વગેરે માનવનિર્મિત સંસાધનો છે.

(2) જંગલોનું આર્થિક મહત્વ

➤ જંગલો આપણાને અનેક રીતે ઉપયોગી છે. જંગલમાંથી મળતું સાગ અને સાલનું લાકડું ઇમારતી લાકડાં તરીકે વપરાય છે. તેમાંથી ઘરનું ફર્નિચર વગેરે બનાવવામાં આવે છે. દેવદાર અને ચીડનાં લાકડાંમાંથી રમતગમતનાં સાધનો બને છે. વાંસ માંથી ટોપલા, ટોપલી, કાગળ, રેયોન વગેરે બનાવી શકાય છે. જંગલમાંથી લાખ, ગુંદર, મધ, ઓષધિ વગેરે આપણાને મળે છે. જંગલમાં રહેતી પ્રજાને આજીવિકા પૂરી પાડે છે.

(3) સહરાના રણનાં વનસ્પતિ અને પ્રાણીજગત વિશે લખો.

➤ સહરાના રણમાં કાંટાળી વનસ્પતિ, ખજૂરનાં વૃક્ષો વગેરે
આવેલાં છે. રણપ્રદેશ હોવાથી ખૂબ ઓછી વનસ્પતિ જોવા
મળે છે. રણમાં ખજૂરનાં વૃક્ષોથી ઘેરાયેલાં રણદ્વીપ
આવેલાં છે. શિયાળ, ઝરખ, રણના વીંછી, કાચીંડા, રણની
ધો અને સાપ જેવા પ્રાણીઓ આ પ્રદેશમાં જોવા મળે છે.

(4) જગતંગી એટલે શું ?

➤ જગતંગી એટલે પીવાલાયક પાણીની અછત. હાલના સમયમાં ભૂમિગત જળને ટ્યૂબવેલ દ્વારા બહાર કાઢતા ભૂમિગત જળસ્તર નીચું ગયું છે. આજે દેશમાં પાણી ની ઘટતી ઉપલબ્ધતા અને વધતી જતી અછત જેવી ગંભીર સમસ્યાઓનો સામનો કરવો પડી રહ્યો છે.

(5) જમીન-ધોવાણ અટકાવવાના ઉપાયો કયા-કયા છે ?

- જમીન ધોવાણ અટકાવવાના ઉપાયો :
- પડતર જમીનોમાં વૃક્ષોનું વાવેતર કરવું જોઈએ.
- જ્યાં ટોળાવવાળી જમીન છે ત્યાં પગાયિયાં પદ્ધતિશી ખેતી કરવી જોઈએ.
- આડબંધ બાંધવા જોઈએ.
- જમીન પર ચરાણ પ્રવૃત્તિઓનું નિયંત્રણ કરવું જોઈએ.

પ્રશ્ન : 4 ભારતના નકશામાં નીચેનાં સ્થળો દર્શાવો.

(1) લદ્ધાખ (2) કચ્છનું રણ (3) નર્મદા નદી, સાબરમતી નદી (4) અંદમાન-નિકોબાર

THANKS

FOR WATCHING